

MUNI | RECETOX

Kvalita vod a související rizika pro životní prostředí a člověka

Branislav Vrana

Výzkumný program: Environmentální chemie a modelování
Pracovní skupina: Chemodynamika znečištění životního prostředí

RECETOX
Přírodovědecká fakulta
Masarykova univerzita
Brno, Česká republika

Znečištění vod chemickými látkami

- sídla - tuhý a kapalný odpad
- průmyslová výroba
- zemědělská výroba (hnojiva, pesticidy, odpadní vody)
- doprava (exhaláty, ropné produkty)

1986: Únik chemikálií do Rýna

2000: Únik kyanidu do Tisy

2002: Povodeň na Labi

2010: Protržení hráze odkaliště, Ajka

2012: Únik ropných látek do Dunaje

2020: Únik kyanidů do Bečvy

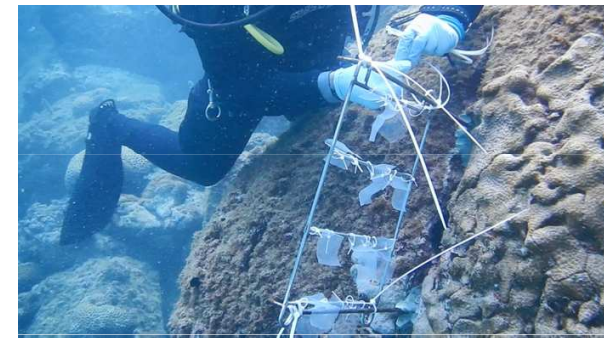
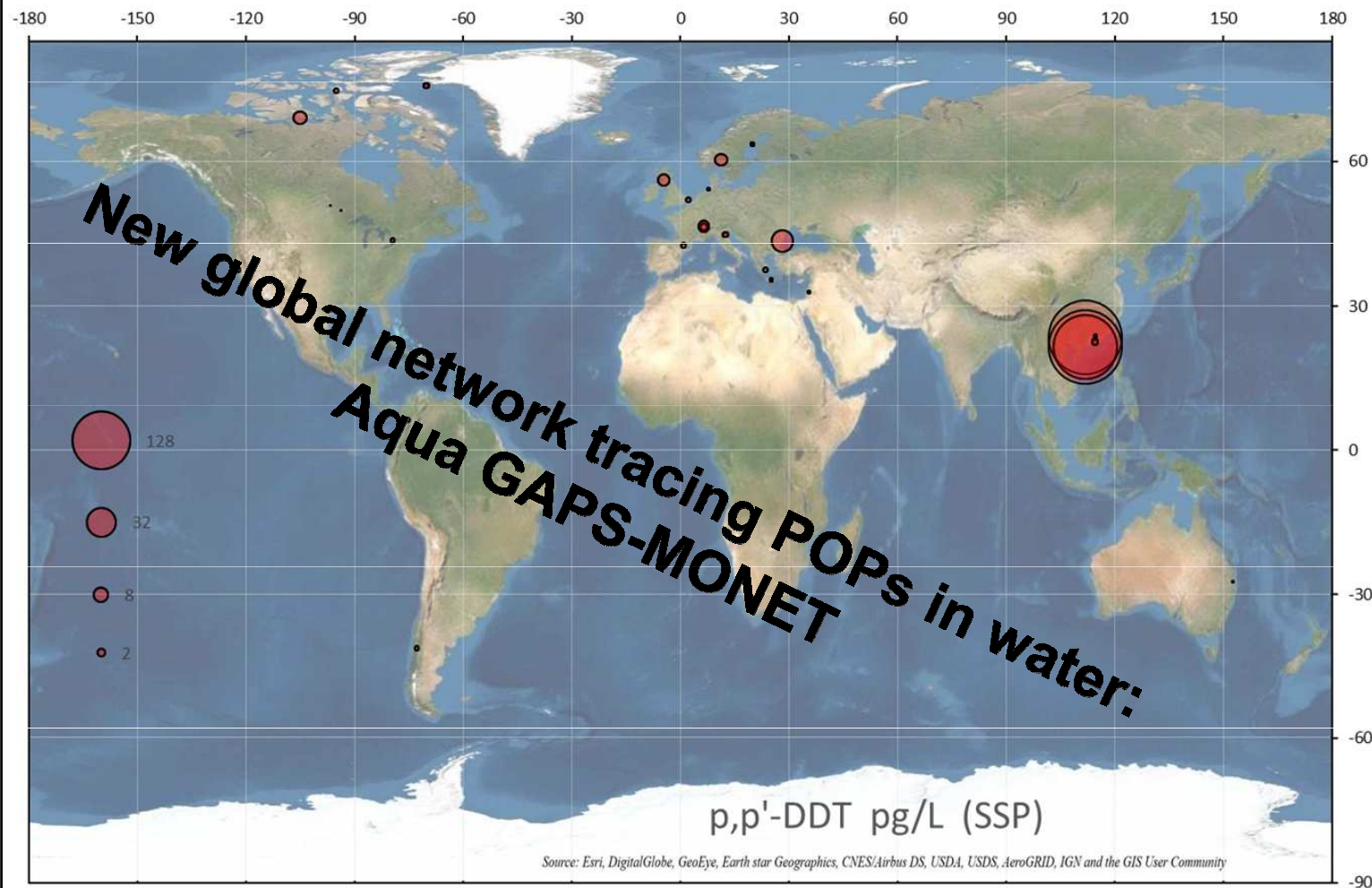

www.ethz.ch

MUNI | RECETOX

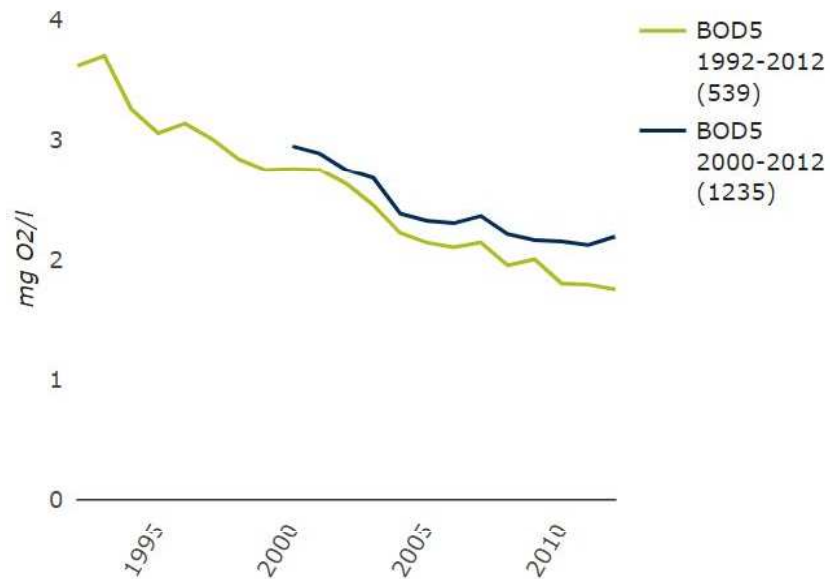
Globální znečištění vod chemickými látkami

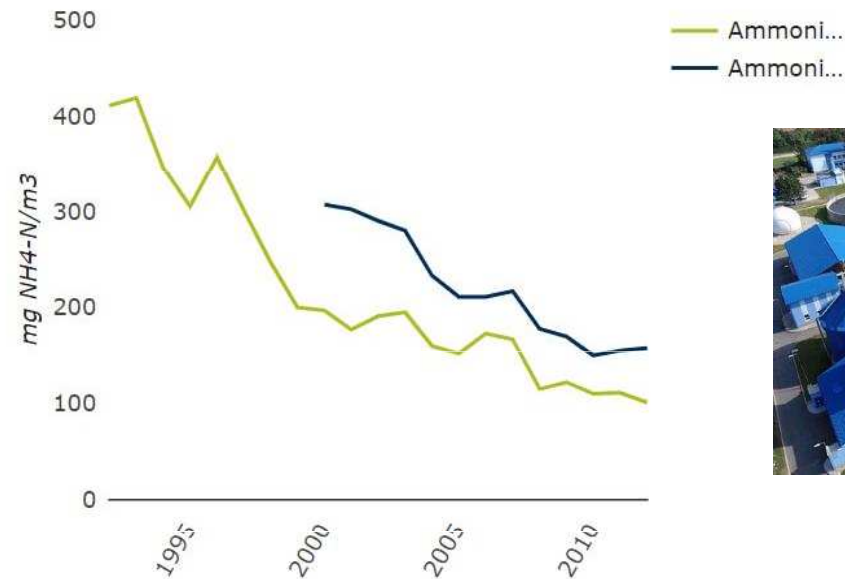

Regionální znečištění vod chemickými látkami

BSK5-řeky-Evropský trend

Amoniak-řeky-Evropský trend

Jaký je stav vod v Evropě dnes?

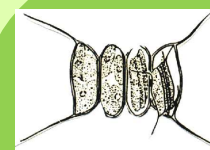
Vodní rámcova směrnice 2000/60/ES

Ekosystém

Ekologický stav: holistický přístup

- charakterizuje kumulativní účinek stresorů
  - Hydromorfologie
  - Eutrofizace
  - Teplota, pH
  - Invazivní druhy
  - **Chemické látky**

Biologické prvky
kvality (BQEs) +
podpůrné faktory

řasy

bezobratlí

ryby

Co způsobuje
nedosažení
dobrého stavu
vod?

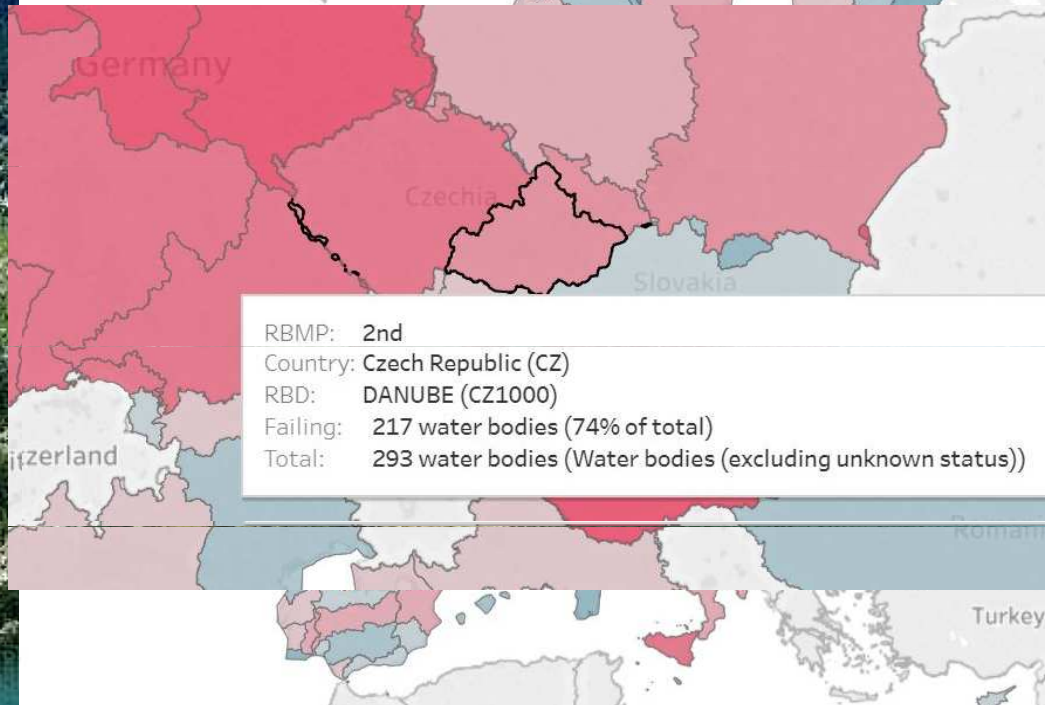
MUNI | RECETOX

Autor: Ján Kautman

Ekologický stav povrchových vod, 2018

Jaký je stav vod v Evropě dnes?

- Ve většině evropských řek a jezer není dosaženo dobrého ekologického stavu (Vodní rámcová směrnice 2000/60/ES)
- Chemické látky stále hrají významnou roli ve zhoršování stavu

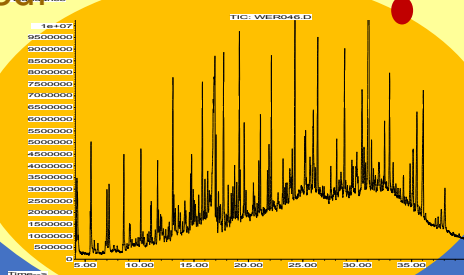
Jaký je stav vod v Evropě dnes?

Chemosféra

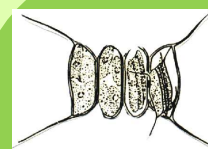
70 mil. chemických látek
14 mil komerčně
dostupných
> 100.000 denně
používáno

> 10.000 látek ve
vzorcích životního
prostředí

41 prioritních
znečišťujících
látek
(chemický stav)

Ekosystém

řasy

bezobratlí

Biologické prvky
kvality (BQEs) +
podpůrné faktory

ryby

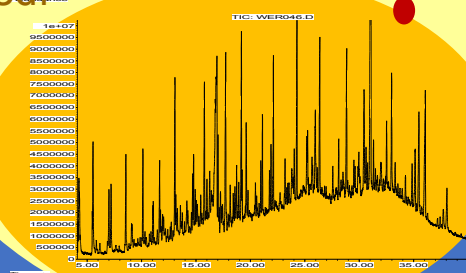
Jaký je stav vod v Evropě dnes?

Chemosféra

70 mil. chemických látek
14 mil komerčně
dostupných
> 100.000 denně
používáno

> 10.000 látek ve
vzorcích životního
prostředí

41 prioritních
znečišťujících
látek
(chemický stav)

Prioritní znečišťující látky

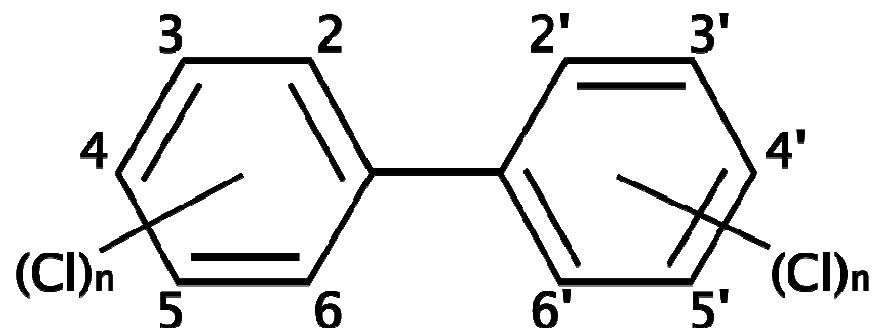
- typické jsou nepolární persistentní organické látky a těžké kovy
- většinou zakáz používání
- často nevysvětlují pozorované účinky

Příklad: PCB

- POLYCHLOROVANÉ BIFENYLY
- Substituční deriváty bifenyly -209 kongenerů
- se stupněm chlorace
  - roste stabilita
  - klesá rozpustnost ve vodě
  - roste rozpustnost v tuku
- persistentní organické látky
- jednotlivé kongenery mají různou toxicitu

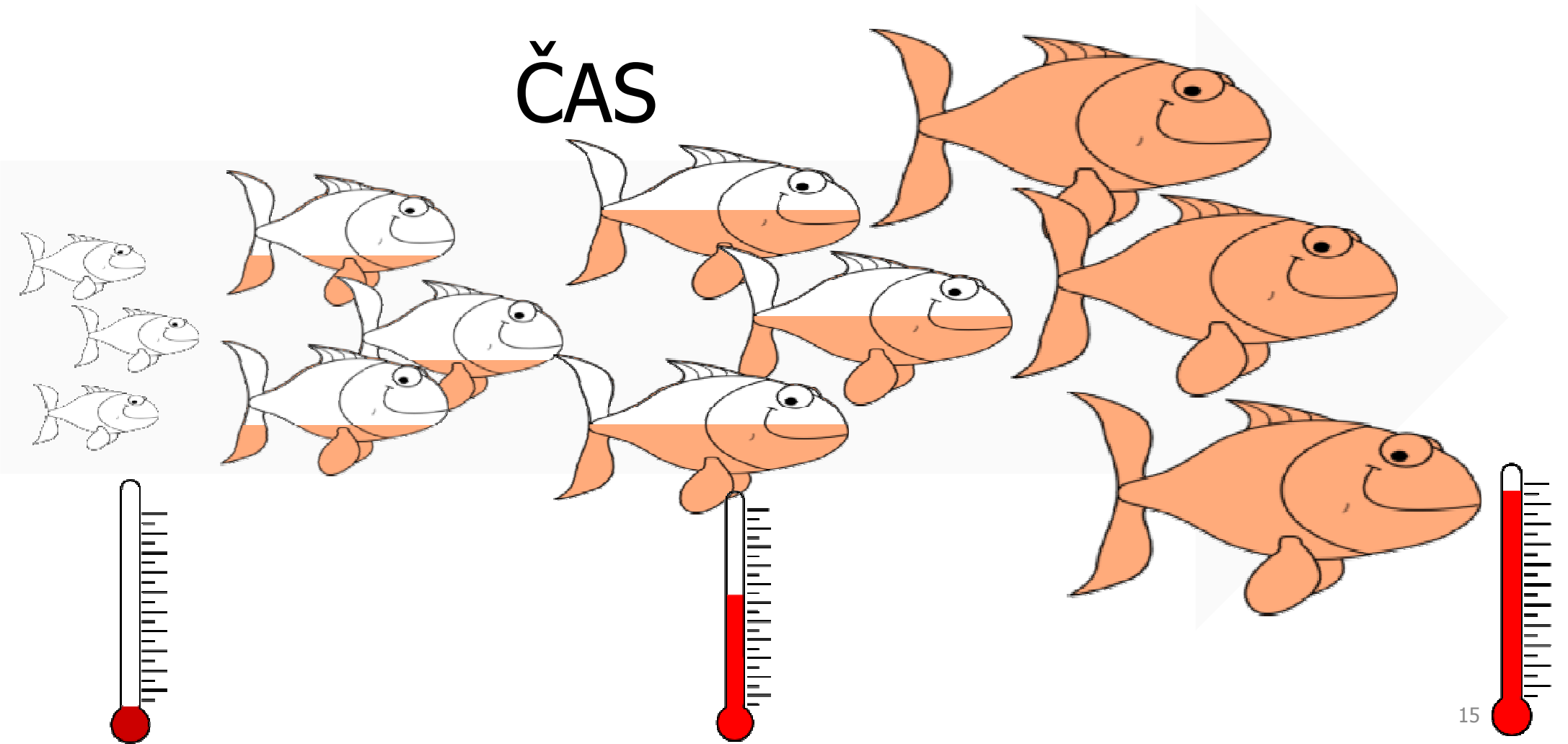
Polychlorované bifenyly

- PCB: podnik Chemko Strážske r.1959-1984
- Výrobky: Delor, Hydeler a Delotherm (21 000 t)
- Použití: při výrobě transformátorů a kondenzátorů,
- nátěrové hmoty, teplotnosné kapaliny, aditiva plastů...

Bioakumulace PCB

ČAS

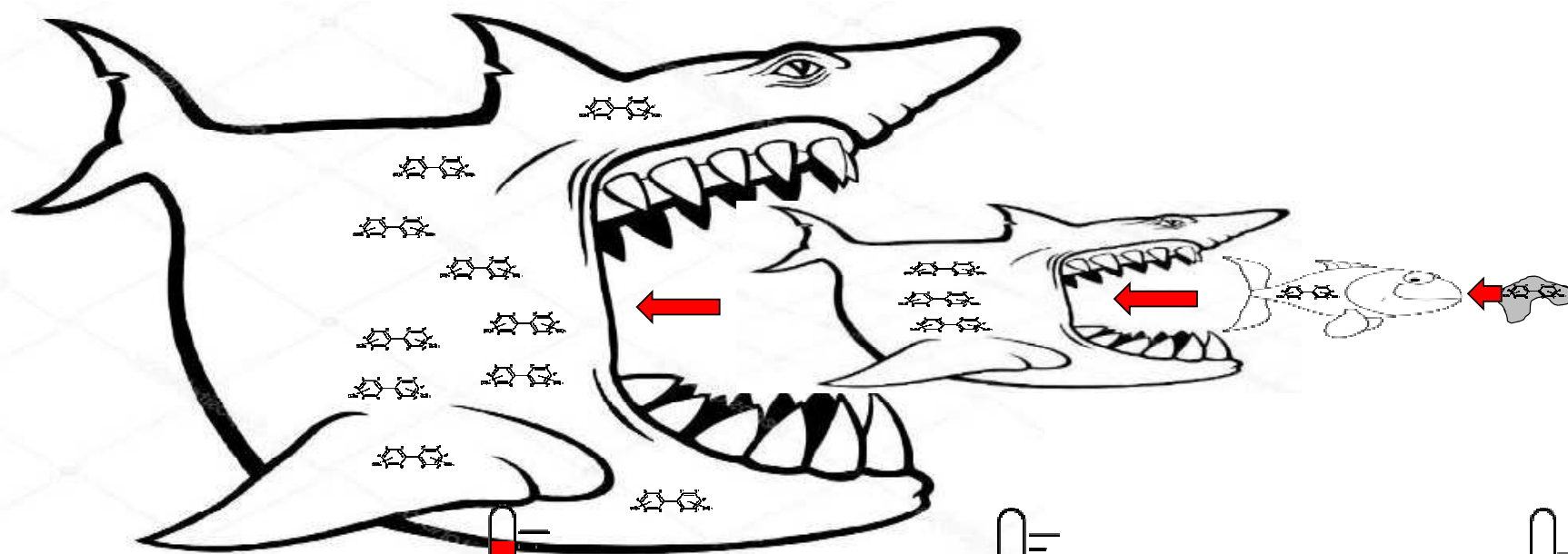

Potravní řetězec ve vodním ekosystému

Pieter Bruegel: Velké ryby žerou malé ryby

PCB a ryby - biomagnifikace

Hladina PCB:

Snímek 17

PF12

Neměly by tu být 4 teploměry? Nebo pokud se ten úplně vpravo vztahuje k té rybě, tak bych ho dala pod ni.

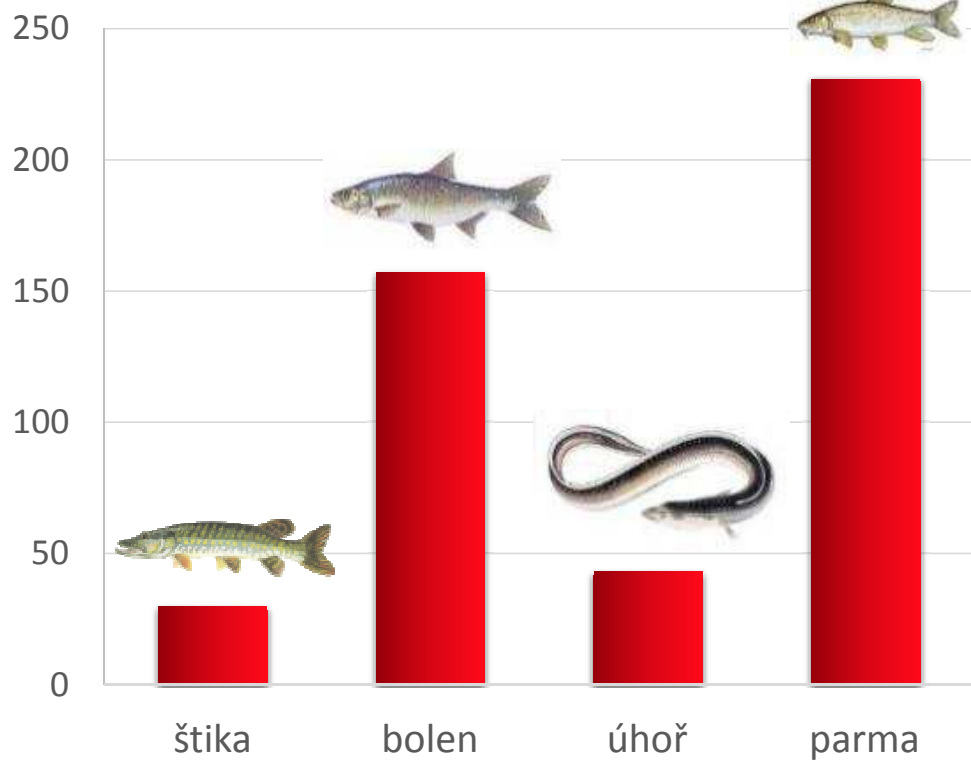
Pavla Fialová, 1/17/2019

Srovnání kontaminace PCB

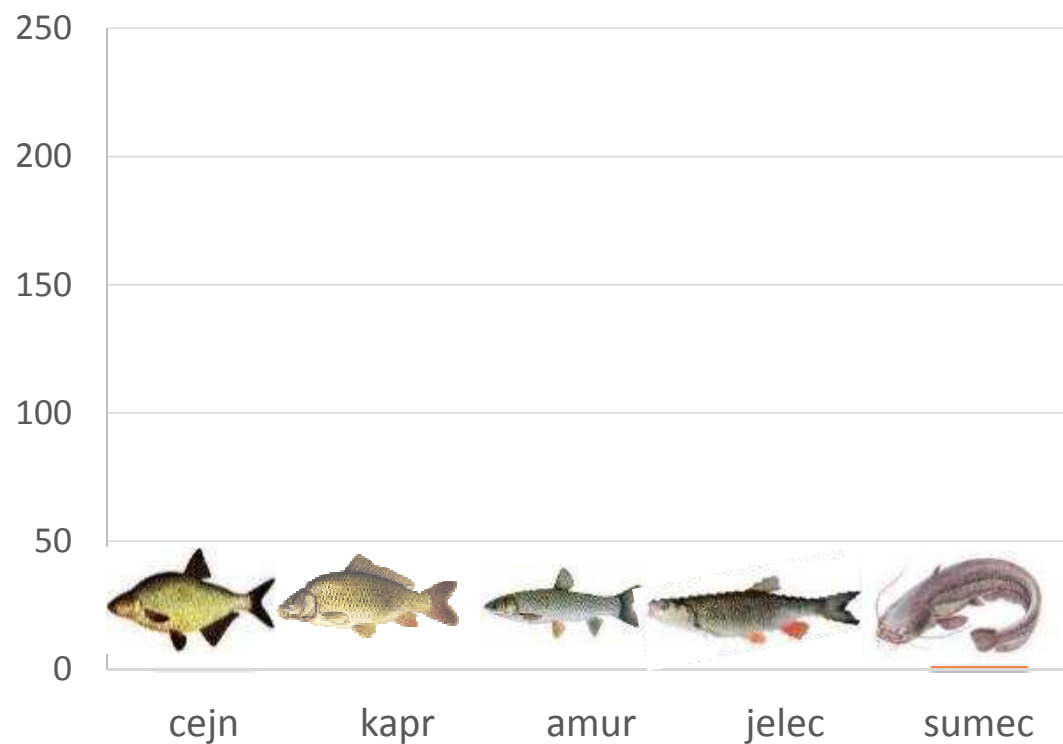
Zemplínska Šírava

Koncentrace v tuku (mg/kg)

Rybník Jižní Morava

Koncentrace v tuku (mg/kg)

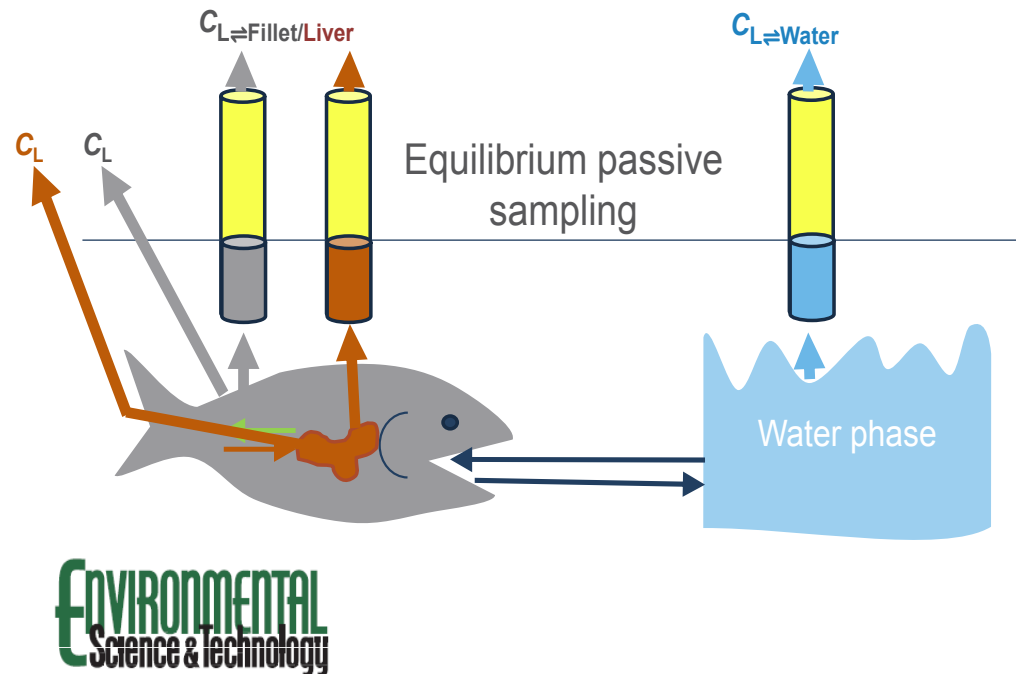

Zkoumání vztahu mezi koncentracemi hydrofobních organických kontaminantů (HOC) ve sladkovodních rybách na různých trofických úrovních a ve vodě pomocí pasivního vzorkování

Metodika: terénní měření, pasivní odběry ve vodě a v rybách, chemický rozbor

Zjištění: Trofická magnifikace ve sladkovodních potravních řetězcích jen zřídka zvýší úroveň perzistentních HOC v rybách nad úroveň v jejich prostředí.

pubs.acs.org/est

Article

Unraveling the Relationship between the Concentrations of Hydrophobic Organic Contaminants in Freshwater Fish of Different Trophic Levels and Water Using Passive Sampling

Foppe Smedes,* Jaromír Sobotka, Tatsiana P. Rusina, Pavla Fialová, Pernilla Carlsson, Radovan Kopp, and Branislav Vrana

Jaký je stav vod v Evropě dnes?

Společný průzkum Dunaje: Joint Danube Survey

JDS4

Watch your
Danube

10 supersites in the Danube

Deployment: May-August 2019

Stationary deployment
of passive samplers

Hydrophobic compounds:
silicone sampler

Hydrophilic compounds:
AttractSPE™ disks HLB

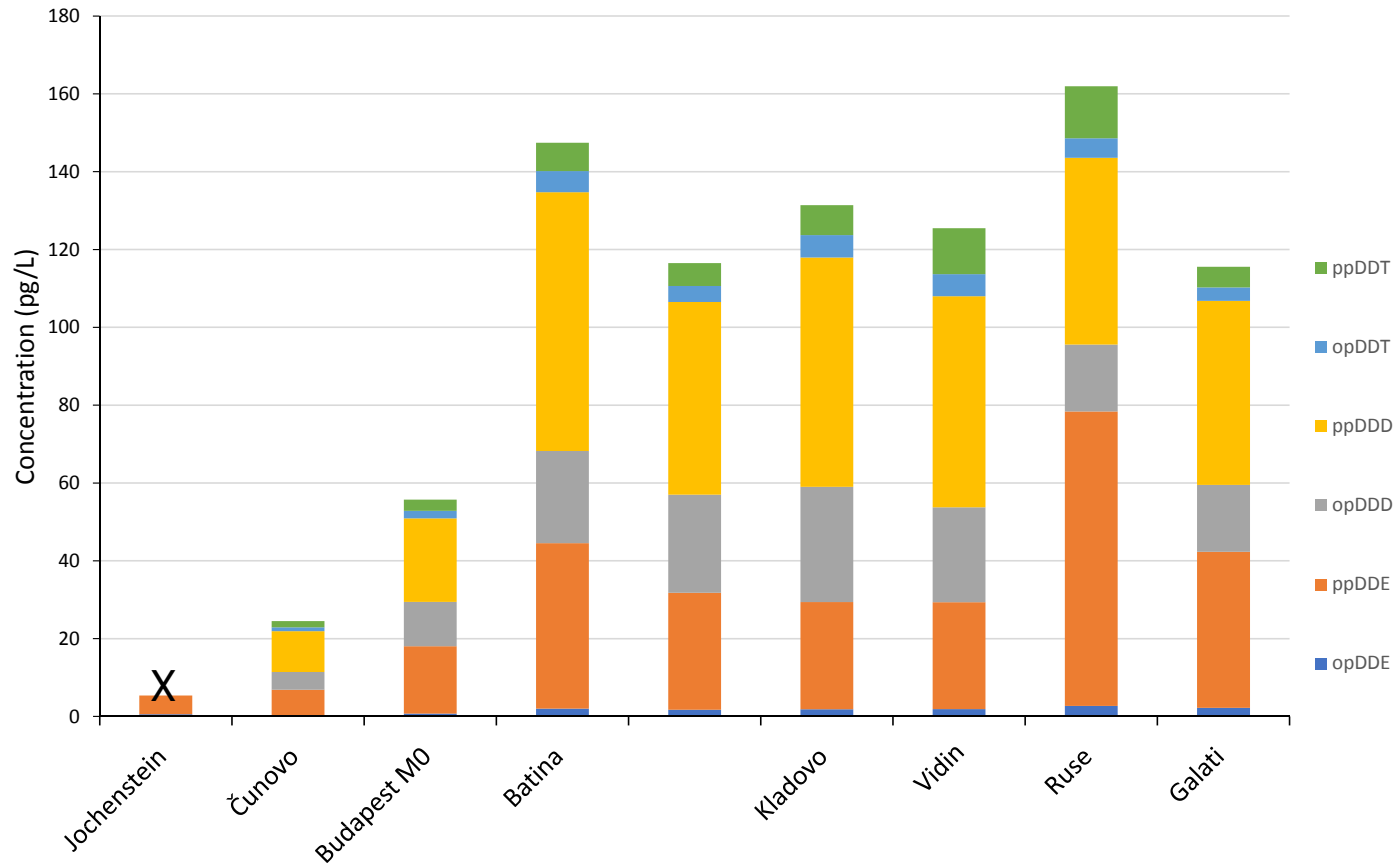
Watch your
Danube

Pasivní vzorkování v Dunaji 2019

JDS4: DDT a metabolity ve vodě

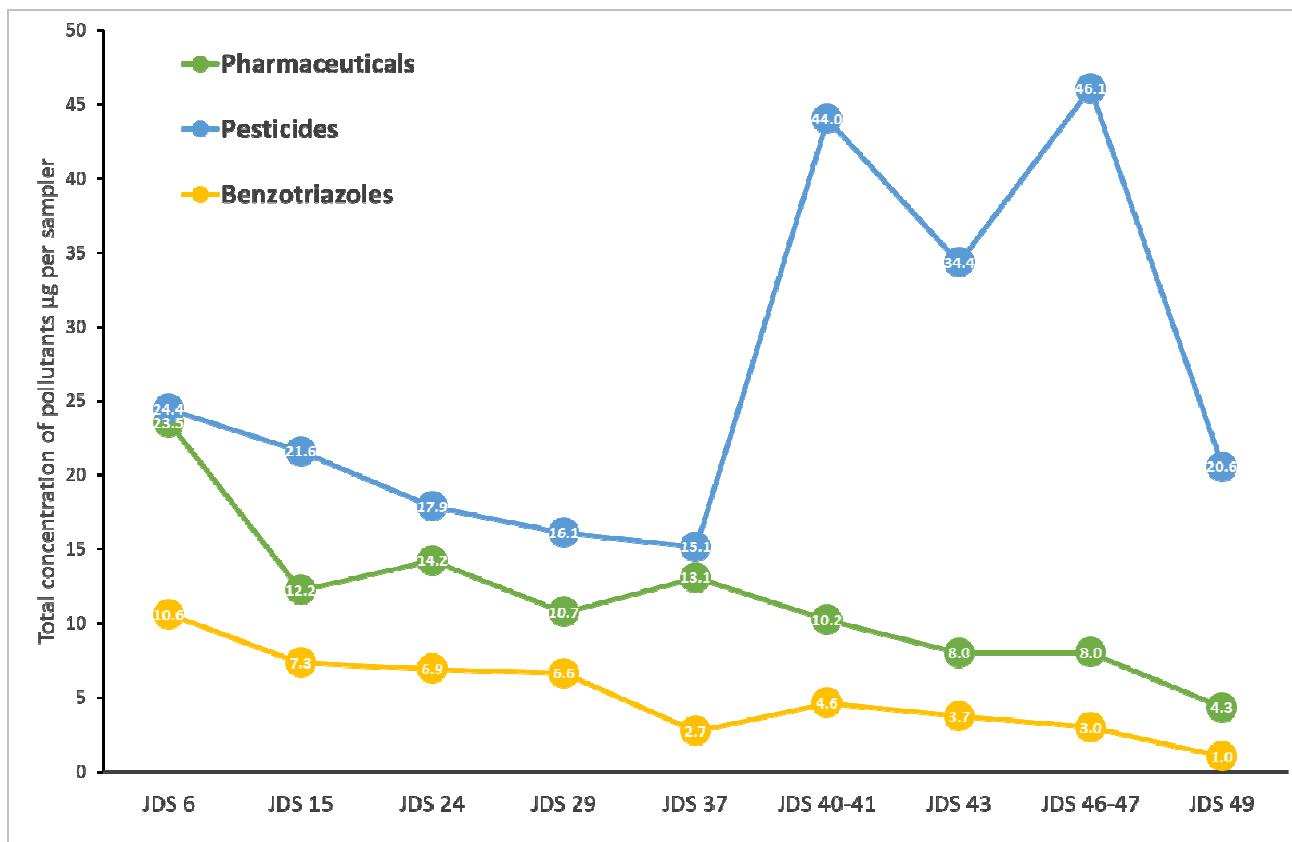
Výsledky
analýz
silikonového
vzorkovače

X – analytical issues, loss of ¹³C labelled standards

JDS4: Trend znečištění po proudu Dunaje – hlavní skupiny emergentních znečišťujících látek

Watch your
Danube

Apparent differences among communal and agriculture pattern of pollution - ongoing dilution of communal/industrial pollution downstream and pesticides jump up at lower stretch of the Danube.

Organické mikropolutanty ve vodě

Prioritní látky
podle Vodní rámcové
směrnice²

45

> 350,000
Chemických látek
a jejich směsí
na globálním trhu¹

Nové znečišťující látky

PPCPs = léčiva,
produkty osobní péče
pesticidy
Průmyslové chemikálie

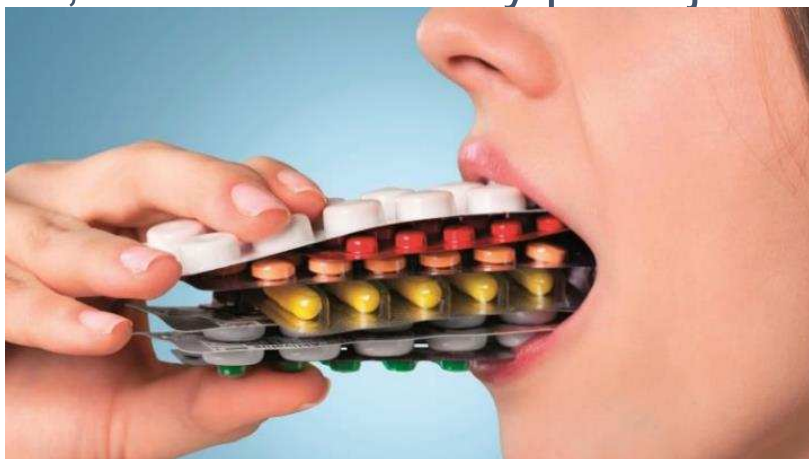
...

<https://www.norman-network.com/nds/susdat/>

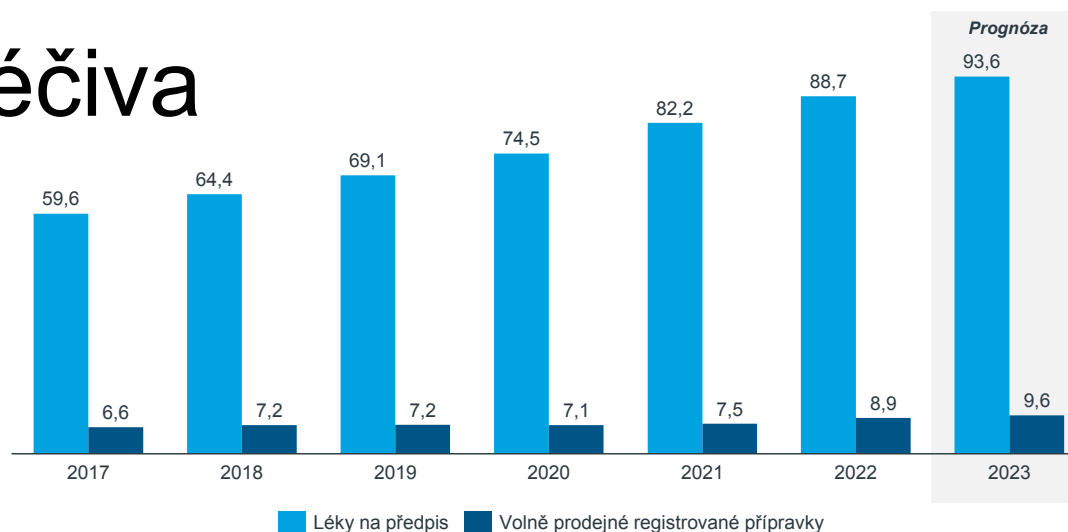
Spotřeba léčiv v ČR v 2022

- Na trhu cca. 3000 účinných složek
- Český trh 98 mld. Kč (v cenách výrobců).
- 180,4 mil. balení na předpis
- 84,5 mil. balení volný prodej

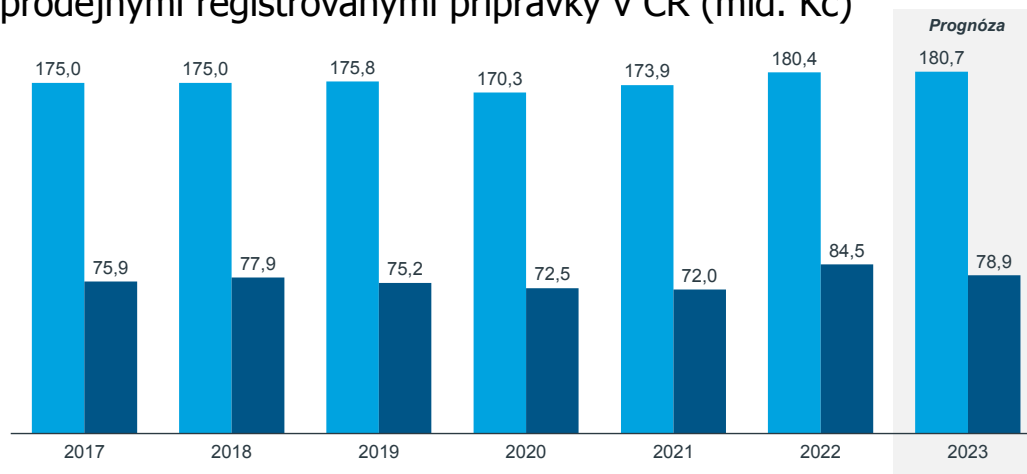

https://www.mpo.cz/assets/cz/rozcestnik/analyticke-materialy-a-statistiky/analyticke-materialy/2024/2/IQVIA_MPO_Sektorova-analyza-farm--prumyslu-v-CR_Master_24ledna24.docx

Léčiva

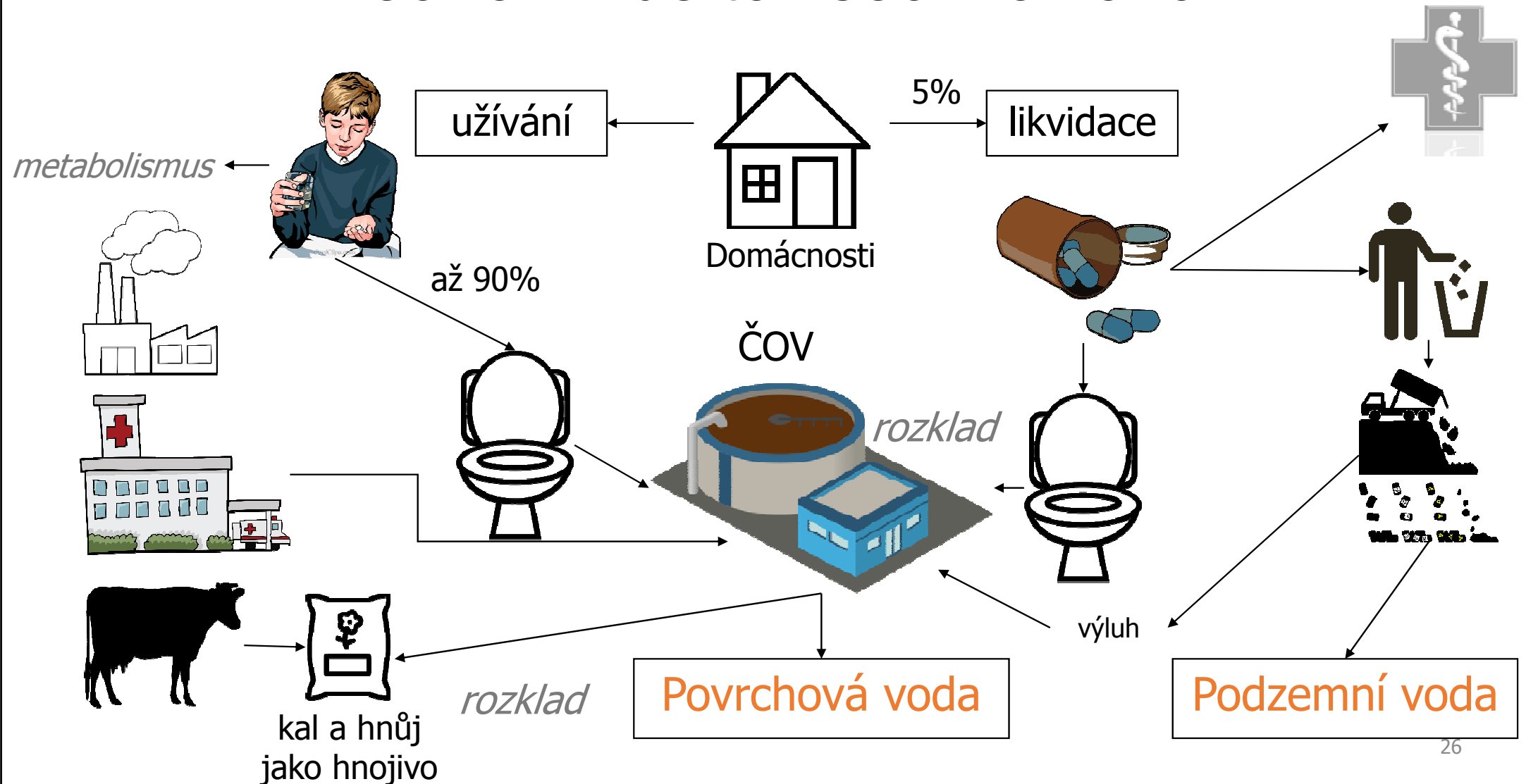

Vývoj hodnoty farmaceutického trhu s léky na předpis a volně prodejnými registrovanými přípravky v ČR (mld. Kč)

Vývoj prodaných balení léků na předpis a volně prodejných registrovaných přípravků v ČR (mil. balení)

Léčiva – kde to všechno končí?

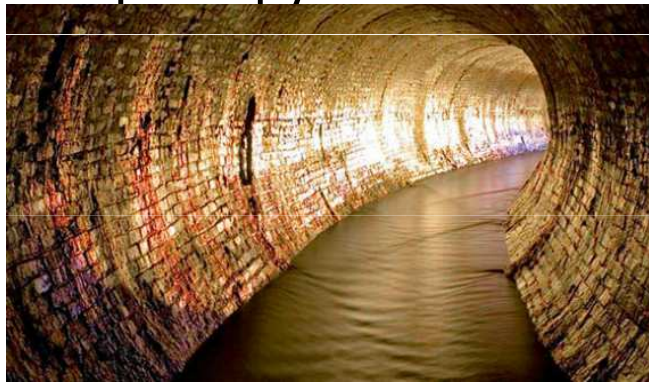

Léčiva – kde to všechno končí?

- omezené účinnosti odstranění na ČOV
- sorpce na kal (různé vlastnosti)
- biodegradace na metabolity, nebo až na CO₂
- účinnost odstranění 0 – 100 %
- závisí od struktury látek
- hledají se nové postupy odstranění

Léčiva a znečištění vod - účinky

biologické účinky při
nízkých koncentracích

persistence nebo
pseudo - persistence

chronická expozice

účinek směsí látek

antibiotická rezistence

endokrinní disruptory

poškození ekosystému

Monitorování léčiv a pesticidů v odpadní vodě

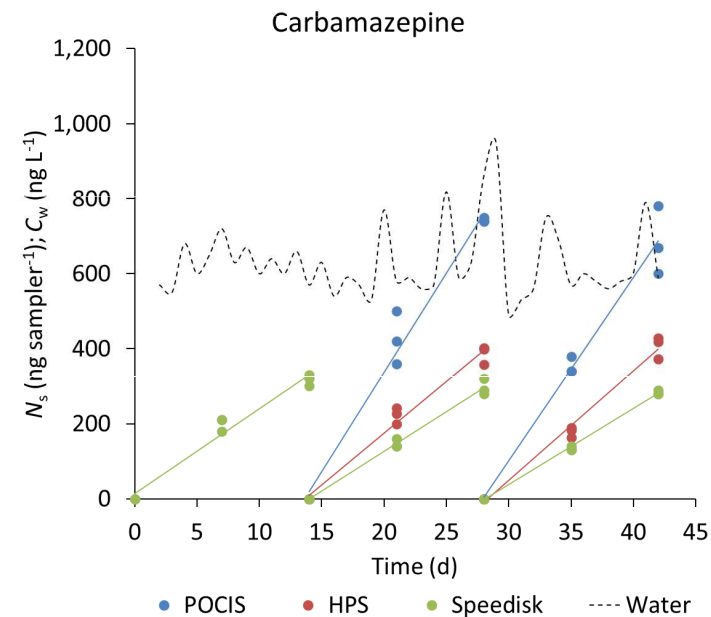
Hydrogel-passive sampler (HPS)

- stainless steel ring
- diffusive hydrogel with nylon netting
- sorptive hydrogel
- sorptive hydrogel
- diffusive hydrogel with nylon netting
- stainless steel ring

- Surface area $A = 22.7 \text{ cm}^2$
- Sorbent: Agarose hydrogel with dispersed Oasis HLB, ~110 mg

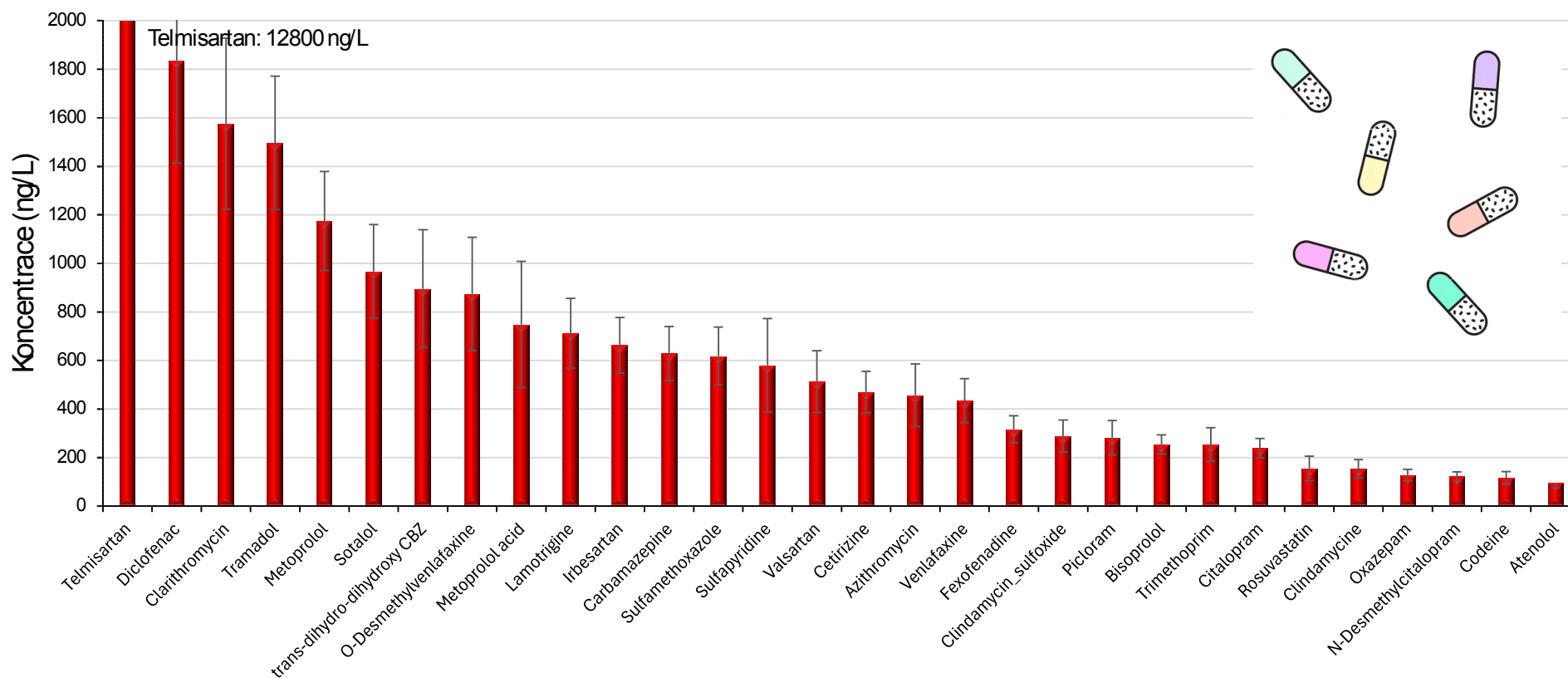
Processing

- Freeze-drying of sorptive hydrogel discs
- Extraction in 0.5% NH_3 in methanol (10 mL) and methanol (10 mL) $\rightarrow$ evaporation
- Filtration through nylon syringe filter (pore size $0.20 \mu\text{m}$)

Koncentrace léčiv ve vodě na odtoku z ČOV

Měření: 100 léčiv v 14 terapeutických skupinách

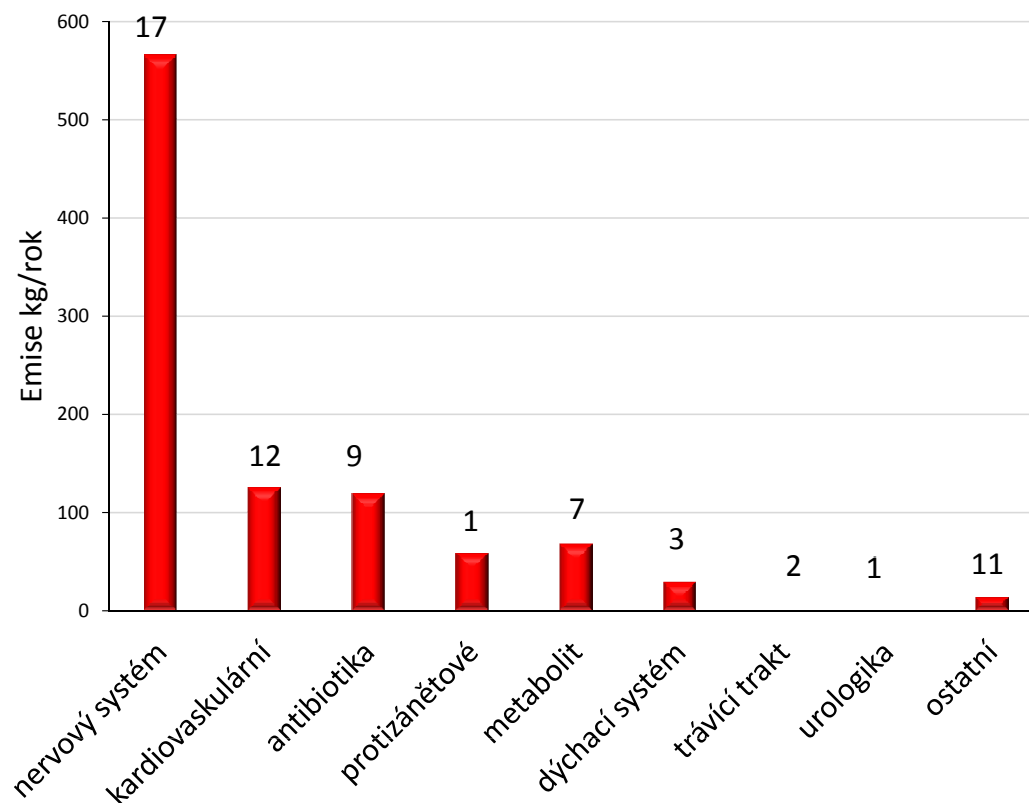
Emise léčiv ve vyčištěných odpadních vodách

Měření cca 100 léčiv
v 14 terapeutických
skupinách

cca 980 kg/rok

Odhad roční emise léčiv z odtoku
ČOV Brno-Modřice, 2018

Léčiva a znečištění vod

Koncentrace v řekách závisí od účinnosti odstranění na ČOV a ředícího poměru

ČOV Brno: 378 000 obyvatel
Emise 0.4 kg/den – 153 kg/rok
Průtok na ČOV: 1.0 m³/s
Řeka Svatka: 7.68 m³/s

ČOV Košice: 225 000 obyvatel
Emise 5.2 kg/den – 1900 kg/rok
Průtok na ČOV: 0.7 m³/s
Řeka Hornád: 22 m³/s

Zdroj: STU Bratislava

ČOV Bratislava: 500 000 obyvatel
Emise ?
Průtok na ČOV: 1.2 m³/s
Dunaj: 2 025 m³/s

Opatření na snížení dopadů na životní prostředí

- zvyšovat informovanost a podporovat uvážlivé používání léčivých přípravků
- vývoj „ekologičtějších“ léčivých přípravků
- zkvalitnění hodnocení rizik pro životní prostředí a jeho přezkoumání
- omezit plýtvání a zlepšit nakládání s odpady
- rozšířit monitorování životního prostředí
- odstranit další mezery ve znalostech

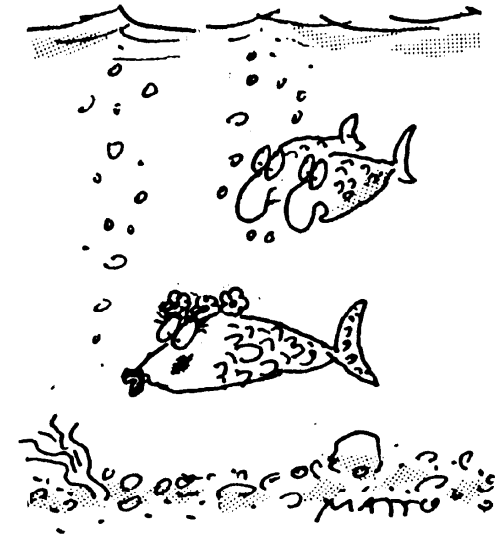
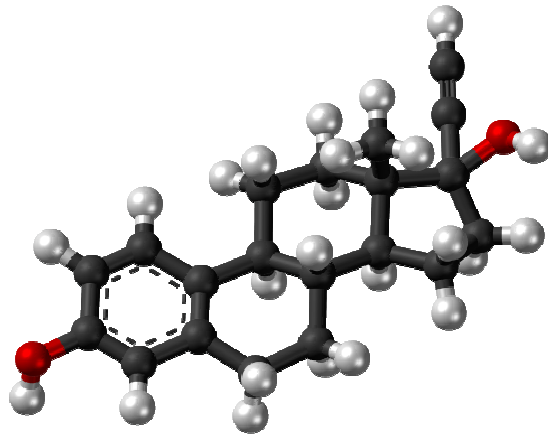
Strategický přístup
Evropské unie k léčivým
přípravkům v životním
prostředí

Děkuji za Vaši
pozornost!

Endokrinní disruptory: Důvod intersexuality v rybách?

- Samci ryb jsou 'feminizováni' estrogenními látkami
- Mnoho látek s estrogenní aktivitou je přítomno ve výpustích ČOV a tak uvolňováno do řek
- **Steroidní estrogeny**, jak přírodní (např. estradiol, estrone), tak syntetické (např. **ethynylestradiol- EE2**) jsou pravděpodobně hlavní příčinou

'I'm beginning to worry about Bob'

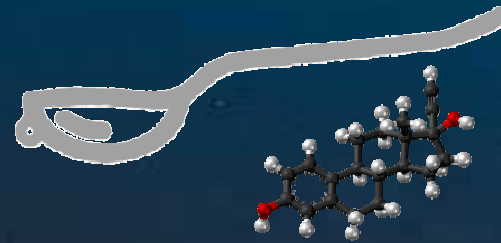

Jak účinný je syntetický estrogen EE2?

1 g = 1000 mg
1 mg = 1000 µg
1 µg = 1000 ng
1 ng = 1000 pg

návrh NEK = 35 pg/l = $3,5 \times 10^{-11}$ g/l = 0,000000000035 g/l

Endokrinní disruptory - EDC

• Jaké jsou následky disrupce?

- Neschopnost udržet homeostázu
- Narušení růstu & vývoje
- Narušení odpovědi na vnější impulsy
- Změny chování
- Potlačená gametogeneze
- Embryonální malformace
- Zvýšená neoplasie nebo karcinogeneze

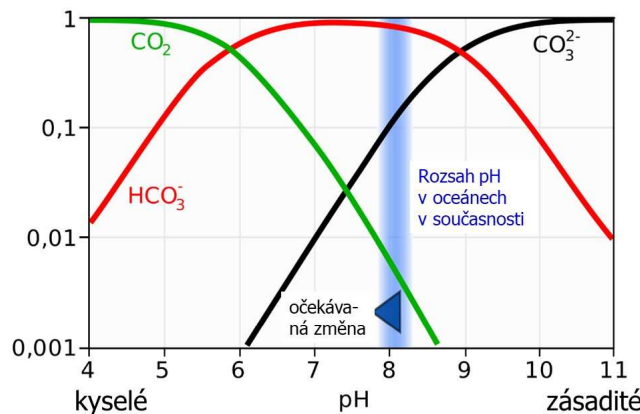
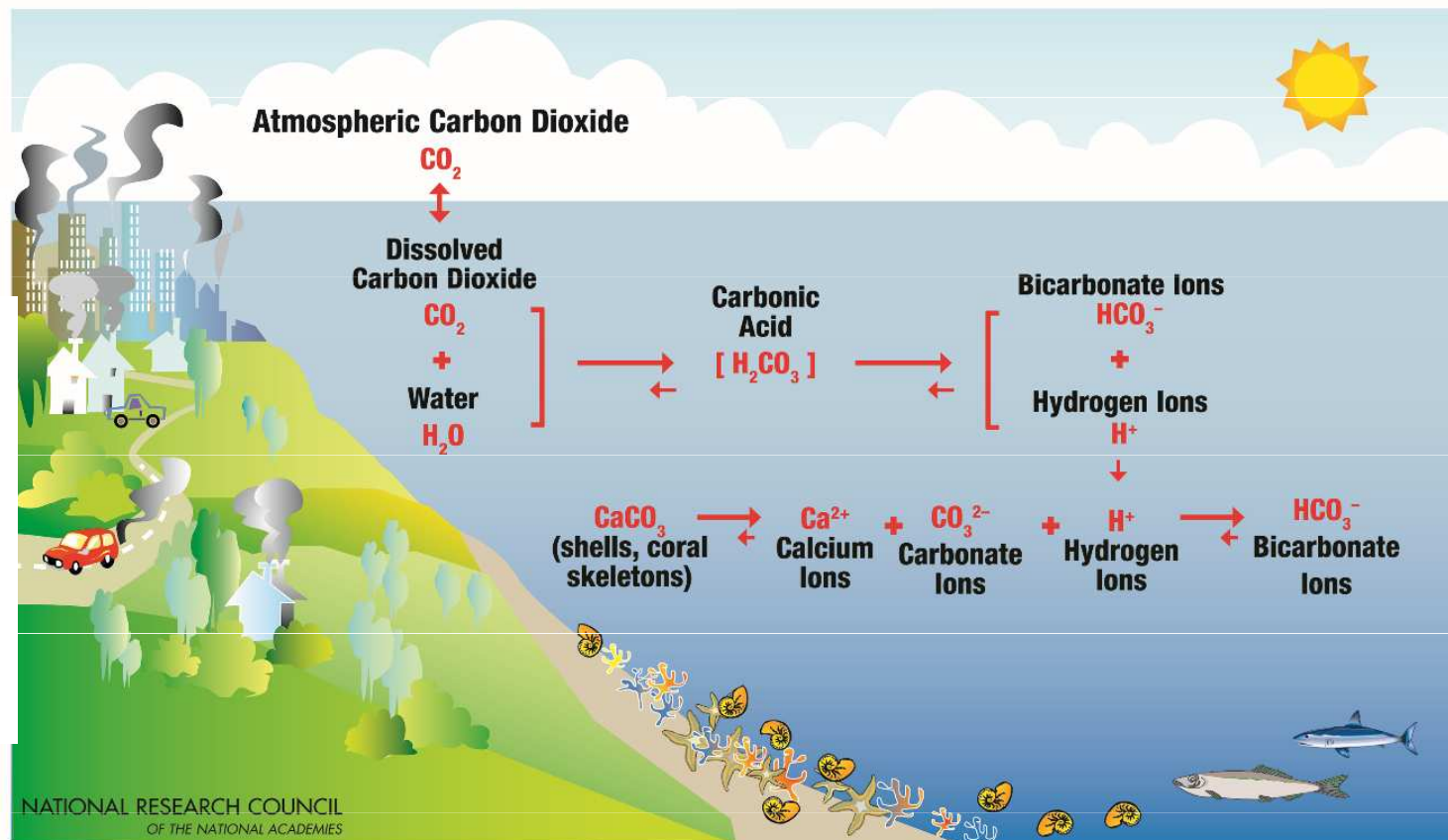
Které látky mohou být EDC?

- Farmaceutika (antikoncepce, léky,...)
- Antibiotika
- Produkty rozkladu detergentů
- Pesticidy (herbicidy, insecticidy, fungicidy...)
- Změkčovače plastů
- Rostlinné metabolity
- Chemikálie z vaření & hoření
- Kovy

Globální problém: Acidifikace oceánu

Oceány pohlcují oxid uhličitý z atmosféry, a proto stoupá jejich acidita.

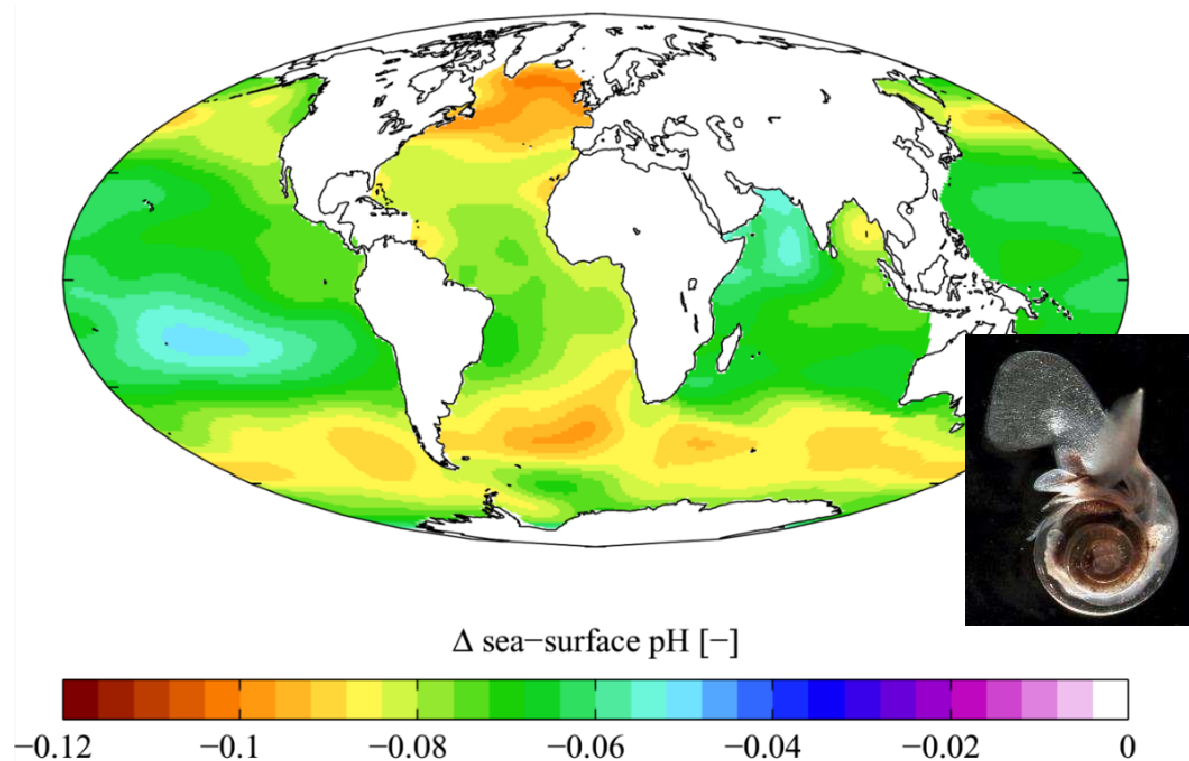

Globální problém: Acidifikace oceánu

Odhaduje se, že průměrné pH mořské vody pokleslo od roku 1750 z 8.19 na 8.05,

co znamená téměř 40% nárůst koncentrace H^+ .

Acidifikace může způsobit zásadní narušení fungování mořských ekosystémů.

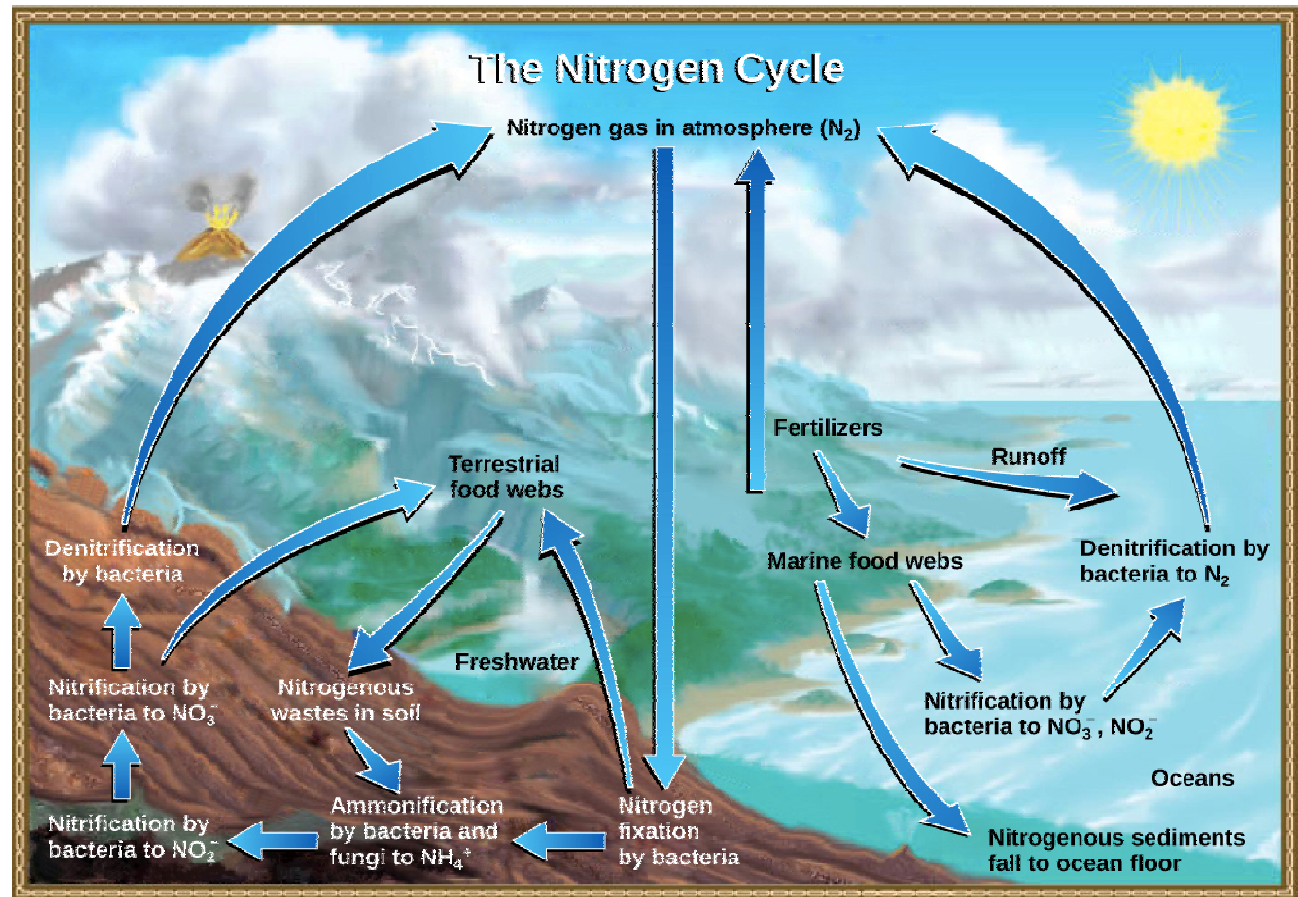
Biogeochemické toky dusíku a fosforu

Biogeochemické cykly dusíku a fosforu byly lidmi radikálně změněny v důsledku mnoha průmyslových a zemědělských procesů.

Fritz Haber (1868-1934)

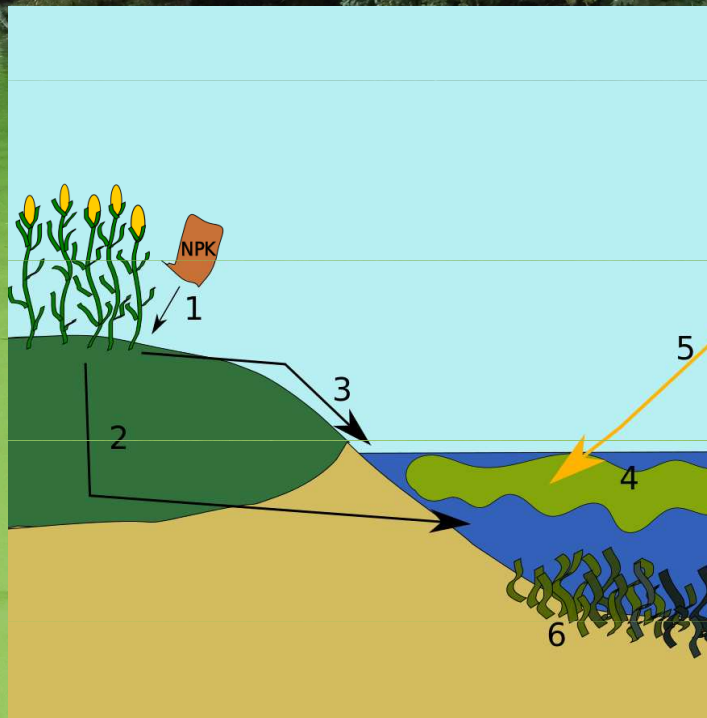
MUNI | RECETOX

Eutrofizace

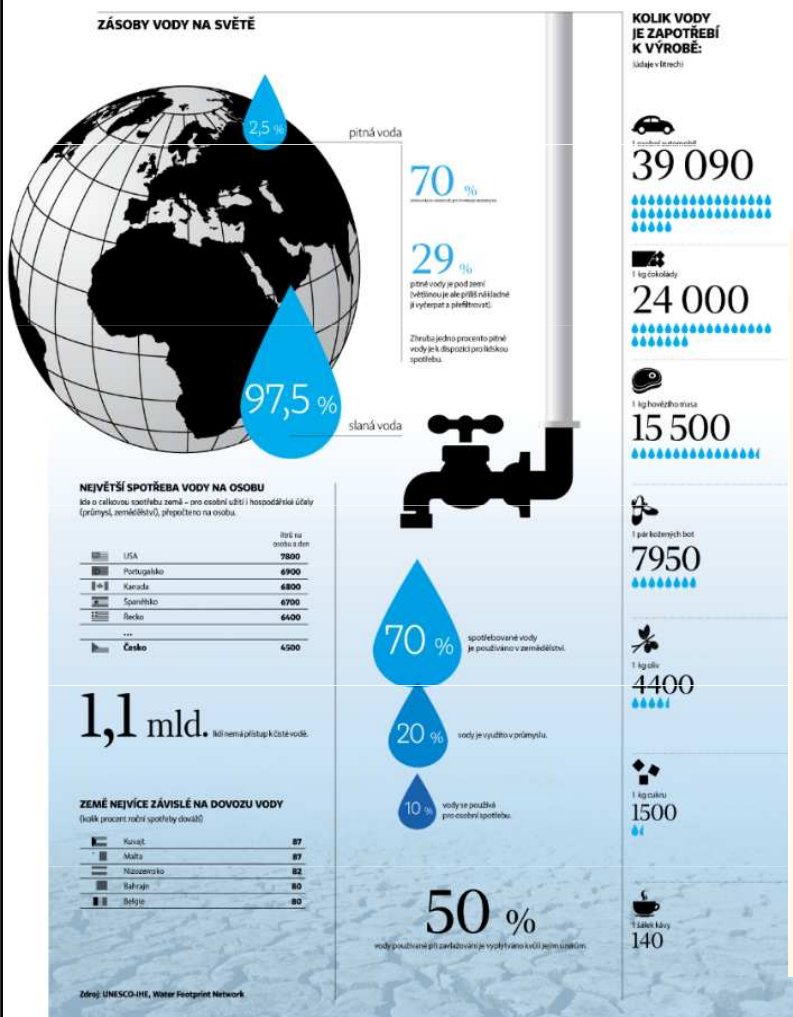
- Obohacování vod o živiny- dusík a fosfor
- **Přirozená** – výplach z půdy, rozklad mrtvých organismů
- **Nepřirozená** – lidská činnost (hnojiva, čisticí prostředky, průmyslové a komunální odpadní vody)

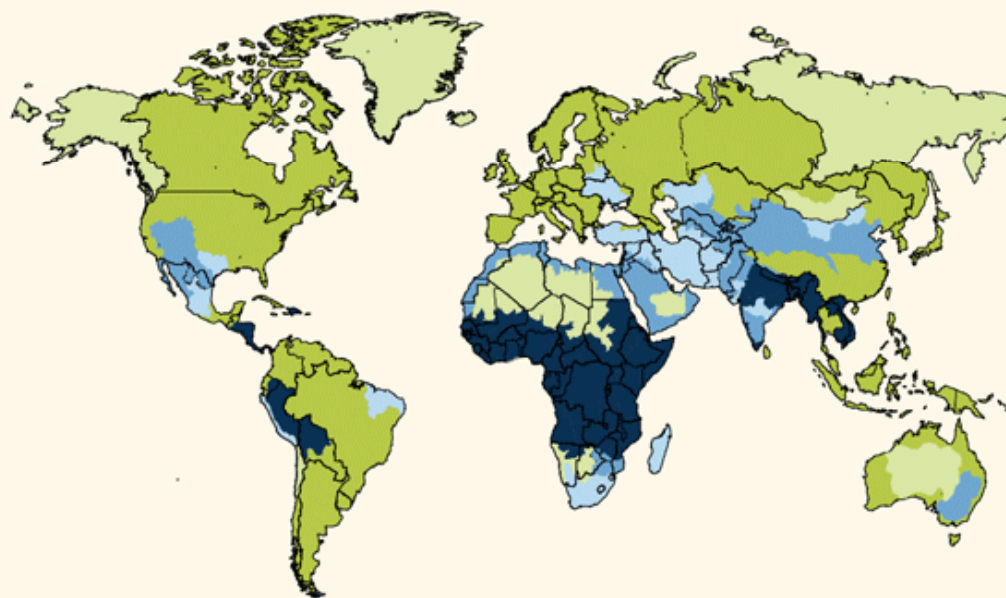

Globální problém: Zdroje sladké vody

Dvě třetiny světové populace (4 miliardy lidí) žijí v podmínkách vážného nedostatku vody alespoň 1 měsíc v roce.

Global physical and economic water scarcity

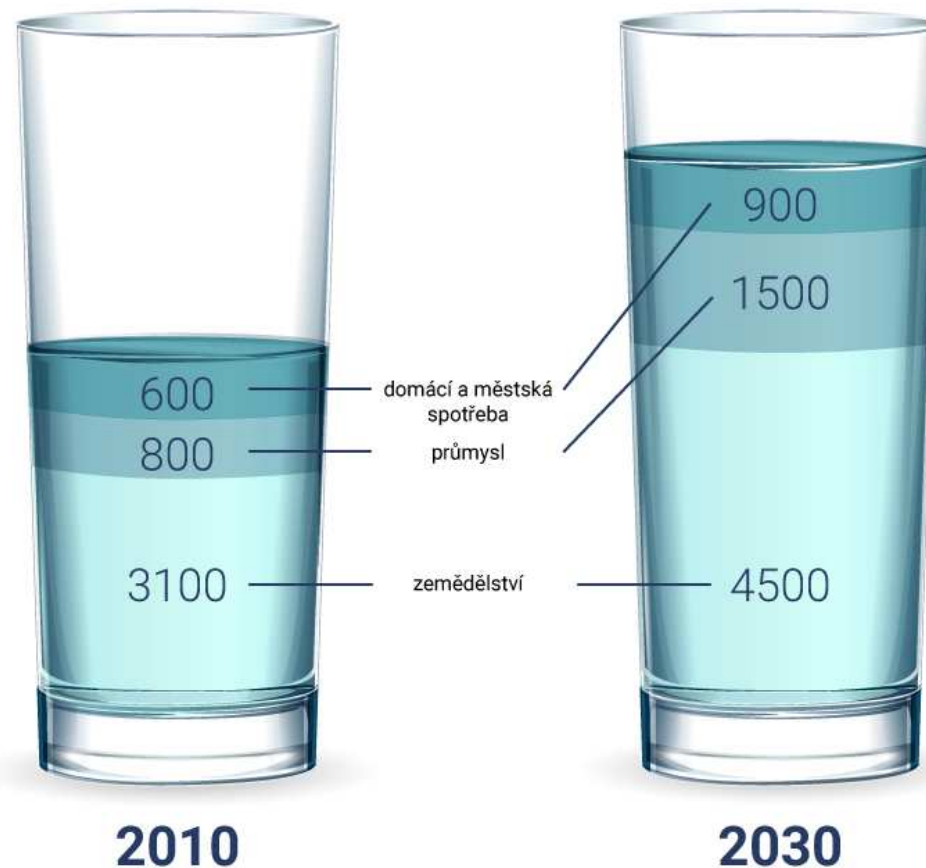

- Little or no water scarcity
- Physical water scarcity
- Approaching physical water scarcity
- Economic water scarcity
- Not estimated

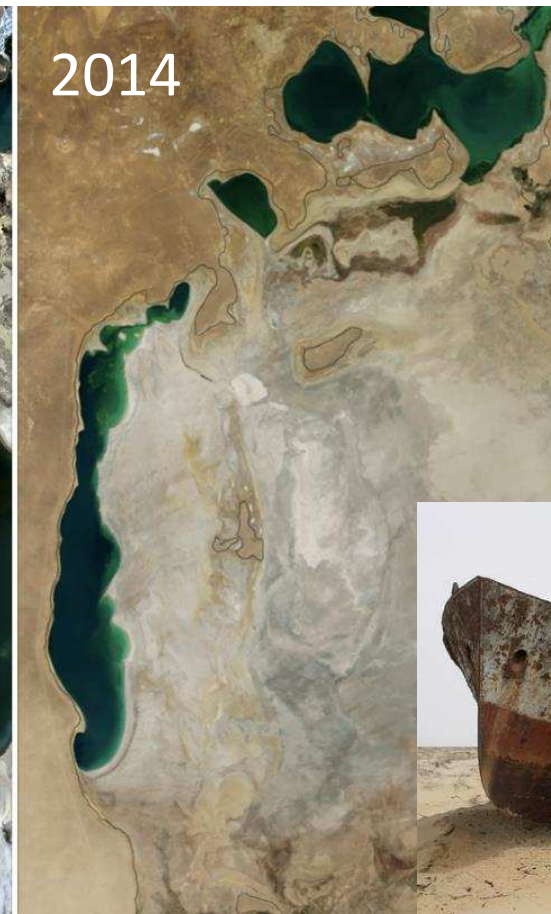
Odhadovaná spotřeba vody

Voda je kritickým zdrojem pro udržení života

Globální problém: Zdroje sladké vody

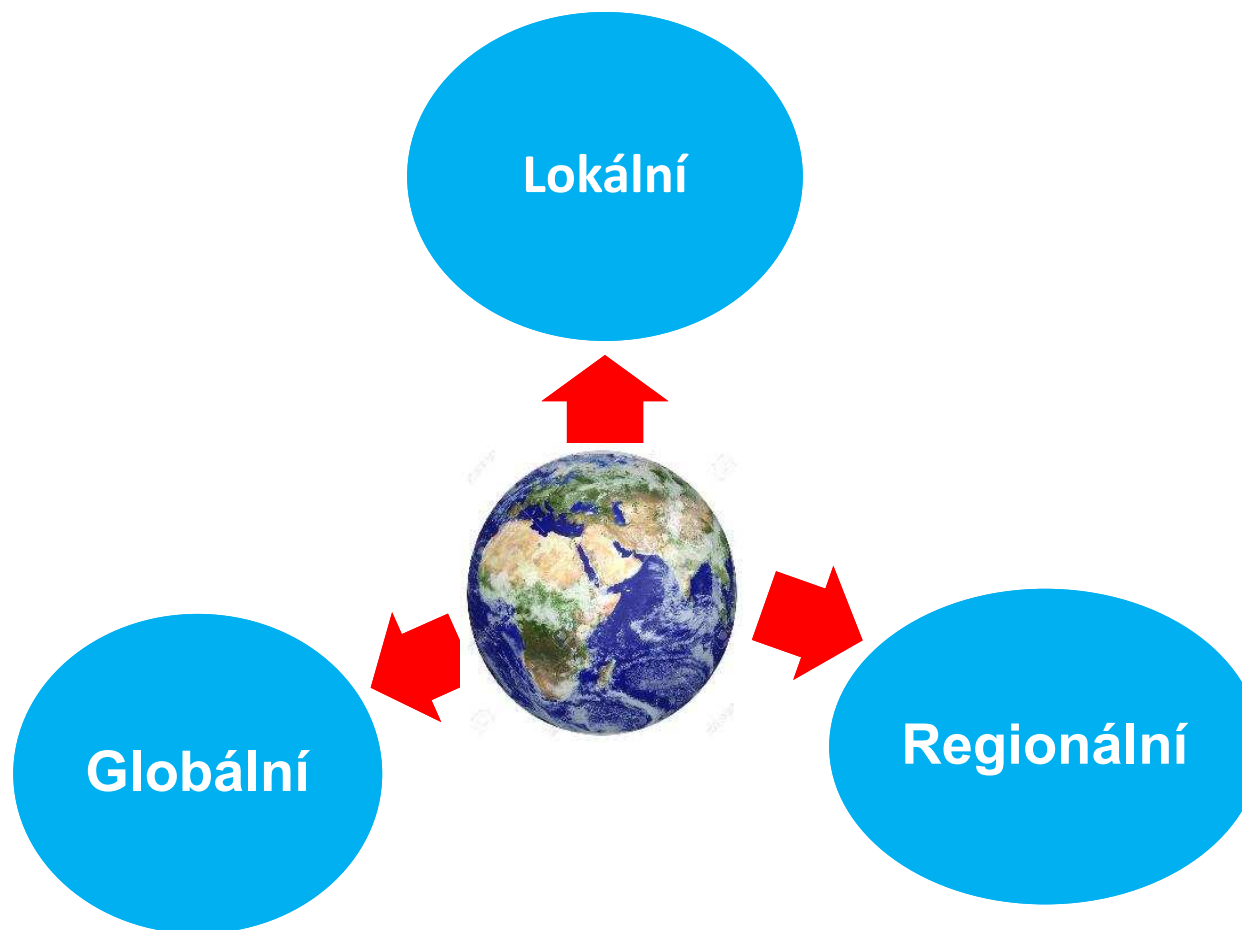
- Environmentální problémy: Aralské moře

K nadměrné exploataci dochází, pokud je vodní zdroj těžen nebo extrahován rychlostí, která překračuje rychlost doplňování.

Problémy planety a jejich dopady

Planetární meze

Úzký vztah s hydrosférou:

- Acidifikace oceánu
- Biogeochemické toky fosforu a dusíku
- Zdroje sladké vody
- Chemické znečištění

